

Agresivnostne situacije v zaporih in njihovo obvladovanje

Dr. Miloš Kobal — načelnik zdravstveno-psihološke službe v republiškem sekretariatu za notranje zadeve SRS

V tem kratkem članku bom skušal govoriti predvsem o agresivnostnih situacijah, ki so tesno povezane z uslužbenci kazenskih zavodov.

Mnenja sem, da se bo humanizacija našega penitenciarne sistema nadaljevala. Že doslej smo napravili vsaj v urejanju nekaterih zunanjih razmer precejšen korak naprej. Pri tem si zastavljamo vprašanje, ali so tudi delinkventi, to je tisti, nad katerimi izvršujemo naše ukrepe, v enaki meri napravili razvoj, morda v smeri njihove humanizacije, to je, da bi oni kot ljudje postali drugačni. Na to vprašanje moramo žal odgovoriti negativno. Po eni strani imamo dovolj pozitiven razvoj, kar se tiče prostorov, ki postajajo vse bolj sodobni, vse bolj higienski, imamo določen razvoj, kar se tiče higiene in zdravstva, psihiatrične in psihološke pomoči, zboljšuje se način prehrane, čeprav je ta včasih podvržen takšnim nihanjem, kot je to sedaj v zvezi z gospodarsko reformo. Po drugi strani pa lahko rečemo, da je delinkvent ostal glede na svojo odzivnost na situacijo, v kateri je, bolj ali manj enak tistemu, ki ga poznamo iz opisov, starih gotovo nekaj stoletij. To seveda ne pomeni, da ne bi še naprej humanizirali pogojev našega dela. Vendar se moramo zavedati, da delovanje v smeri, ki naj pripelje k izboljšanju zunanjih pogojev, brez istočasnega spoznanja, kakšna je notranja dinamika ljudi, ki jih moramo obravnavati, ne bo odpravilo obstoječega prepada: na eni strani pozitiven razvoj v arhitektonskem smislu, v smislu izboljšanja higienskih, sanitarnih, prehrabnenih in še kakšnih drugih razmer, na drugi strani pa obstaja delinkventna populacija enaka ali pa zelo podobna tisti, kot jo srečujemo opisano že stoletja.

V naši humanizaciji moramo pretehtati vse instrumente, ki jih imamo na razpolago. Razmisliti moramo o vlogi pritiska in kako pritisk vpliva na človeka. Vemo, da je zapor pritisk. Tudi tisti zapori, ki imajo že bolj podoben sanatorija, kot jih srečujemo na primer na Švedskem, predstavljajo pritisk vsaj v tem pomenu, da je človeku odvzeta prostost, da v določenih oblikah svojega agiranja in reagiranja ni več popolnoma svoboden. Brž ko postavimo takšen zaključek, si moramo zastaviti tudi vprašanje: kako se odzivajo delinkventi na pritisk, naj bo že kakršnekoli vrste? Neprestano poudarjamo, da imamo opravka z dvema različnima vrstama delin-

kventov in da je razlikovanje le-teh bistven dejavnik, če hočemo razumevati delo z delinkventno populacijo. Če že nismo sposobni natančnejših karakteristik, če nismo sposobni deliti delinkvente v majhne, intimne skupine, kar je težko še za strokovnjake, želim poudariti vsaj tole načelno razliko med obema velikima skupinama: med skupino, ki jo poenostavljeno imenujemo skupino **motiviranih delinkventov**, in drugo skupino delinkventov, pri katerih je osebnost v raznih smereh spremenjena ali motena. Ker ugotovljamo, da je motenost nastala zaradi tega, ker se je osebnost znašla pred nekimi nepremostljivimi, nepremagljivimi ovirami in pritiski in se je spričo teh ovir in pritiskov zrušila, govorimo o **frustriranih delinkventih**. Vemo, da je na prvo skupino, ki je bolj obsežna in predstavlja po približni cenitvi 80% delinkventov, možno delovati s podobnimi načini vzgoje in prevzgoje, kot so v veljavi za ljudi, ki jih štejemo za bolj ali manj normalne. Na te osebe bodo pohvala in stimulacija na eni strani ter pritisk, graja in kazen na drugi strani imele ustrezen odziv, ustrezen učinek na njihovo osebnost. Te stvari so obsežno prikazane v najrazličnejših člankih v naši reviji, v Strokovnem listu in še kje drugod, zato se ne bi spuščal v karakteristike ene ali druge vrste delinkventov. Pri drugi skupini, ki smo jo označili za frustrirano, nastajajo v osebnosti takšne karakteristike, pri katerih je učinek graje in pohvale drugačen oziroma ima drugačen učinek, kot je to pri normalnih osebah.

Ta problem smo skušali zastaviti tudi eksperimentalno. Eksperiment smo napravili z ljudmi, ki niso bili delinkventi, in potem s tistimi delinkventi, ki jih štejemo za osebnostno huje spremenjene, to je s tistimi, ki večkrat ponavljajo kazniva dejanja. Pri nedelinkventih smo ugotovili, da, če jih pohvalimo, odgovorijo na zastavljeno vprašanje šele v nekem določenem času. Odgovorijo nam na primer v eni minuti, v dveh minutah itd. Če jih grajamo, se pri nekaterih ljudeh podaljša čas odgovora, pri drugih pa krajša. Pri teh osebah imata graja ali pohvala določen učinek, ravno tako, kot je to v šoli, v tovarni ali v naši službi. Če nam kdo kaj lepega reče, bomo zadovoljni in primerno reagirali, nasprotno pa se bomo ob graji zaprli vase in razmišljali ali se morda jezili, vendar skušali potem bolje delati kot prej. Pri delinkventih

takšnega odziva nismo dobili. Če smo jih grajali ali če smo jih hvalili, vedno je bil rezultat njihovega reagiranja enak, kot če ne bi bilo nobene graje ali nobene pohvale. Seveda velja to za hujše delinkvente. Velja za frustrirane delinkvente. Največ frustriranih delinkventov se zbira v naših treh centralnih institucijah, to je v ženskem in moškem kazenskem popoljševalnem domu in v vzgojnem popoljševalnem domu Radeče. Tisti, ki so motivirani, ki so torej normalni, se le deloma zbirajo v kazenskih popoljševalnih domovih in v vzgojnem popoljševalnem domu, ostajajo v lokalnih zaporih, ali pa prestajajo kazen brez odvzema prostosti. V 80 % pričakujemo, da se ti ljudje ne bodo več vrnili na delinkventno pot. Negativna prva izkušnja jih je zmodrila. Pomembnih je 20—25 % ljudi, ki so težavni tako v razmerah zapora kot v družbenem smislu, ker se večkrat vračajo na pot kriminala in ker se lotevajo hujših kaznivih dejanj. Če sem prej rekel, da se v eksperimentu taki hujši delinkventi ne odzivajo na pohvale ali grajo, potem je njihova osnovna osebnostna značilnost v rigidnosti, v stereotipnem, okostenelem reagiranju na določeno življenjsko situacijo in torej tudi na situacije, ki nastajajo v zaporih samih. Iz te okostenelosti se potem mnogokrat rojevajo določene agresivnostne situacije, o katerih bi hotel v nadaljnjem posebej govoriti.

Agresivnost je ena osnovnih človekovih karakteristik. Če rečemo, da je po Darwinovi teoriji na svetu odločilen boj za obstanek, smo s tem že povedali, da je agresivnost nekaj, kar je bistveno za življenje. Za človeka pa je tudi značilno, da je v dolgih tisočletjih uspel agresivnost spraviti v nekakšen pameten tok, da je znal samega sebe usmeriti v tak način reagiranja, ki je znosen tudi za sočloveka. Če bi vsi ljudje hoteli uveljavljati svojo agresivnost, bi bilo najbrž človeštva konec. Človekovo agresivnost je bilo potrebno spraviti pod individualno in kolektivno, družbeno kontrolo. Toda ta karakteristika je v nas samih in je sestavni del našega reagiranja. Delinkventa si ne bomo predstavljali drugače, kot aktivnega, v neki meri že agresivnega človeka. Delinkventov odpor ne bomo mogli zlomiti drugače, kot z določeno aktivnostjo.

Kadar govorimo o naših kazenskih institucijah, govorimo o treh problemih v zvezi z agresivnostjo. Prvič, ali je celoten sistem ravnanja usmerjen tako, da izraža samo nasilje. Drugič, pretirana agresivnost je lahko značilnost posamezne osebe. Tretjič, dve osebi (ali več oseb) prideta v določeni situaciji do tega, da pokažeta svojo agresivnost v večji meri, kot pa je to v povprečju pričakovati v odnosih med ljudmi.

Ali je naš sistem izvrševanja kazni v svoji osnovi, v svojih načelih agresiven? Tu obravnavamo agresivnost le v smislu njene pretiranosti. Ali ima naš sistem karakteristike nasilja ne le v filozofskem, ampak tudi v praktičnem pomenu? Menim, da bi našemu sistemu težko nadeli etiketo, da je že načelno agresiven. Gotovo so bila obdobja, ko smo bili ostrejši, kot pa smo danes. Našega sistema izvrševanja kazni ne bi smeli proučevati zunaj poteka dogajanja, kako je namreč izvrševanje kazni potekalo neposredno po revoluciji, kako so se zadeve začele spreminjati nekje v letu 1953/54, kako sedaj delamo določene korake naprej. Napačno pa bi bilo, če ne bi razmišljali tudi o tem, da delamo kakšne korake nazaj, delno tudi zato, ker se pojavljajo novi problemi. Na primer, v vzgojnem popoljševalnem domu Radeče se zbirajo sedaj pretežno starejši mladoletniki, stari okrog 18 let in več, pred leti pa smo imeli tamkaj mnogo več mlajših oseb.

Ali niso morda osebe, ki jim je zaupano izvrševanje kazenskih sankcij, pretirano agresivne? Veliko se govori po svetu in tudi v strokovni literaturi beremo o tem, da se v izvrševanju kazni selekcionirajo ljudje z določenimi pretiranimi agresivnostnimi karakteristikami, da se zbirajo kot uslužbenci v teh zavodih sadisti. Delam že deset let na tem področju in ne bi mogel reči, da sem srečal kakšnega tipičnega sadista med uslužbenci, ki izvršujejo kazen. Morda je med njimi kakšen, ki mu godi, da dela v našem sistemu, ker lahko uporablja določene oblike prisiljevanja in pritiska, toda takšnih ljudi je prav malo. Zato menim, da je pri nas problem agresije osredotočen predvsem v agresivnostnih situacijah. V zaporu neprestano nastajajo situacije, ki porajajo te ali one oblike agresivnosti, ko prihaja do medsebojnega stika med uslužbenci in obsojencem ali skupino obsojencev. Sodobni zapor in njegov razvoj je po vsem svetu in tudi pri nas prešel od oblik grobega prisiljevanja k oblikam humanizacije, vendar tudi v teh oblikah humanizacije obstaja še cela vrsta možnosti za uveljavljanje določenih situacij, ki so bodisi bolj bodisi manj izrazite po svoji agresivnosti. Po mojem mnenju imamo troje takšnih oblik situacij, ki lahko izzovejo agresivnost.

Najprej so tu **situacije prisiljevanja**. Zapor je že sam po sebi namenjen temu, da prisiljuje. Če bi analizirali situacije prisiljevanja, bi vendarle videli, da izvira iz teh situacij razmeroma malo agresivnostnih kriz. Obsojenec že tako pričakuje, da bo v določenem smislu omejevan in prisiljevan. To mu nalaga že zakon, nalaga mu hišni red; tisto,

kar je v zavodu odrejeno in kar velja kot pisano ali nepisano pravilo zavoda, navadno ne povzroča konflikta.

Druge situacije so **situacije odrekanja**, ko je treba obsojencu kakšno ugodnost ali željo odreči iz teh ali onih razlogov. Zdi se mi, da so te situacije bolj nevarne, da bi iz njih nastala agresivnostna kriza. Vendar spet zaradi obsojenčevega pričakovanja, da mu po vsej verjetnosti nekaj ne bo odobreno, da nekaj ne bo mogel doseči, se tudi situacija odrekanja ne zdi posebno huda in posebno neugodna v smislu nastajanja agresivnosti.

Kolikor imam izkušenj in kolikor se pogovarjam z obsojenci, se mi zdi, da največ agresivnostnih kriz nastaja v naših razmerah zaradi **napačnega ocenjevanja situacije**, bodisi da jo je napačno ocenil obsojenec, bodisi da jo je napačno ocenil uslužbenec, ali pa da sta jo oba napačno ocenila. Če analiziramo prenekateri agresivnostni izbruh obsojencev, ki se ne podreajo osnovnim pravilom hišnega reda in sožitja v zaporu, ki besno reagirajo na situacijo, ko se jim nekaj odreče in je potem treba uporabiti dodatno silo, pridemo do zaključka, da so ti izbruhi nastali zaradi različnega ocenjevanja razmer, v katerih si stojita nasproti obsojenec in uslužbenec. Obsojencu je na primer odbita prošnja za izredno omilitev kazni. V svoji prošnji je navajal zdravstvene razloge. Marsikateri obsojenec je namreč prepričan, da je bolezen, ki jo ima, takšne narave, da bi moral biti ne le pomiloščen, ampak da bi moral iti zaradi nje takoj v zdravstveno ustanovo; ocena, ki je v 99 % če jo pogledamo zdravniško, seveda napačna. Paznik, ki mu je prinesel odločbo o zavrnitvi, je prepričan, da je obsojenec zdrav, da je simulant, lenuh. Tako vidimo, da je zdravnik drugače ocenjeval stvari, paznik spet drugače in tudi obsojenec drugače. Iz treh napačnih ocen se ob najmanjši neprevidnosti enega ali drugega od kaznilniškega osebja prav lahko izcimi agresivnostna situacija. Takšnih in podobnih različnih ocenjevanj iste situacije pa je veliko.

Penitenciarno osebje v agresivnostnih situacijah

a) Pazniki

Naši pazniki so ljudje, ki so manj izobraženi, inteligentnostno so v povprečju ali v slabšem povprečju, kulturno in osebnostno so manj diferencirani, so skratka bolj ali manj takšni ljudje, kot je dobra polovica ali tri četrtine populacije obsojencev samih. Nikogar ne bom užalil, če povem, da so razne

študije ugotovile, da je paznikova osebnostna problematika precej takšna, kot je osebnostna problematika nekaterih skupin obsojencev. Zaradi tega je paznik v odnosu do obsojenca izrazito človeški. Tipično človeško gleda nanj. Če je obsojenec dober, potem je tudi paznik do njega dober, ali pa obratno. Gre za medsebojno povsem človeško reagiranje. Na dobrega obsojenca bo paznik dobro reagiral, in obratno. Naši pazniki znajo biti v določeni obsojenčevi življenjski situaciji, zlasti če tega obsojenca nekako cenijo, če ga imajo v čislih, zelo simpatični, topli in razumevajoči ter zelo spodbudni celo v vzgojnem smislu, ker znajo storiti veliko pozitivnega. Težave pa nastanejo takoj, kadar se paznik znajde nasproti človeku, o katerem ima negativne karakteristike, zlasti če te karakteristike izhajajo iz medsebojnih kontaktov. Na paznika vpliva tudi informacija o večkratnem povratništvu, potem informacije, ki jih dobi od svojih nadrejenih in od uprave. Ta drugi del se mi zdi manj pomemben od izkušenj, ki jih ima paznik iz stalnega kontakta z določeno osebo. Paznik bo reagiral tako, kot po navadi ljudje reagiramo drug na drugega. Vendar v razmerah zopora, ko imamo zlasti v naših centralnih institucijah opravka s frustriranimi osebami, skriva izključno »naraven« način reagiranja v sebi celo vrsto nevarnosti in ustvarja celo vrsto možnosti za agresivnostne situacije. Če nastajajo težave na primer zaradi kršenja hišnega reda, to je, iz prisiljevanja ali ko se obsojencu nekaj odreče, mora končno obsojenec priznati, da mu je bilo bolj ali manj upravičeno nekaj odvzeto. Pri tem so obsojenci izrazito občutljivi za pravičnost, zelo točno vedo, kaj je prav in kaj ni prav in vsako najmanjšo človeško pomanjkljivost v ravnanju že ocenjujejo kot veliko napako. Kljub temu paznik, četudi intervenira agresivno in v izjemnih primerih celo s fizičnim kaznovanjem, v teh situacijah ne bo imel posebno hudih težav. Po navadi obsojenec reče: »Dobro, sem jo pač dobil, malo preveč sem si upal«. Navadno to nima kakšnih hujših posledic za medsebojni odnos med paznikom in obsojencem. Niti obsojenec ne podoživlja te situacije kot izrazito krivično naperjene proti sebi. Težave, vsaj po mojih izkušnjah, nastanejo iz napačno ocenjene situacije, ko obsojenec misli eno, paznik pa drugo.

b) Vzgojitelji

Najprej moramo ugotoviti, da v naših zaporih nimamo specializiranih vzgojiteljev oziroma izhaja ta specializacija iz prakse. Čeprav visoko cenimo prakso, se mi vendarle zdi, da sama praksa ne bo dala vsega tistega,

kar bi v zvezi z vzgojiteljem morali doseči. Nadalje imamo precej neenoten sestav. Večinoma imamo učiteljski kader, imamo pa tudi nekatere druge tovariše, ki se ukvarjajo z vzgojiteljskim delom, a nimajo učiteljske izobrazbe. V mnogih deželah po svetu, predvsem v tistih, kjer že imajo dobro razvit sistem izvrševanja kazni, se vzgojitelji rekrutirajo iz neučiteljskih vrst, zlasti iz vrst socialnih delavcev, ki so potem dobili še dodatno specializirano izobrazbo. Učiteljski in profesorski kader se ukvarja v teh deželah le z rednim in izrednim izobraževanjem. Vzgojiteljevo bistveno delo je v kontaktu z obsojencem in preko tega kontakta naj bi raslo prevzgajanje človeka. Na žalost imajo naši vzgojitelji premalo časa za takšen stalen, poglavljen kontakt. Preveč je administrativnih dolžnosti, ki so vezane na izobraževanje v osemletni osnovni šoli ali na poklicno izobraževanje ali na izobraževanje odraslih. Verjetno je tudi to razlog, da nastaja vrsta agresivnostnih situacij med vzgojiteljem in ljudmi, ki so mu zaupani. Po navadi te agresivnostne situacije niso neposredne. Redkokdaj se namreč zgodi, da bi prišlo do takojšnje eksplozije. Vzgojitelj s kakšnim postopkom nabije obsojenca z napetostjo, potem pa je mnogokrat paznik tisti, ki odpre ventil in to marsikdaj na medsebojno nezadovoljstvo. S tem seveda ne rečem, da večji del vzgojiteljskega dela ni pozitiven, je pa razmeroma dosti agresivnostnih situacij povzročenih v kontaktu z vzgojitelji, verjetno zaradi preobremenjenosti vzgojiteljev z drugimi dolžnostmi. Prav vzgojitelj je dostikrat tisti, ki ustvarja situacijo napačnega ocenjevanja in obsojenec meni, da je situacija pač takšna in nič drugačna, vzgojitelj pa je nasprotnega mnenja. Tega mnenja ne pove neposredno oziroma obsojenca zavrne s kakšno besedo ali s stavkom ali z ugotovitvijo, ki jo potem obsojenec navadno še bolj neugodno obdeluje. Imamo po mojem mnenju zelo dobro klasifikacijo lastnosti vzgojiteljev, ki jo je svoječasno napravil tov. Saksida. Kolikor imam negativnih izkušenj z vzgojitelji, se mi zdijo, da izvirajo iz neke posebne njihove psihologije. Gledam zdravnika in vzgojitelja. Zdravnik je tisti, ki jemlje stvari manj ali bolj objektivno, da so namreč stvari pač takšne, kot so, in da ne morejo biti drugačne. Za vzgojitelja je značilno to, da je v svojem pristopu do človeka bolj ali manj subjektiven. Del svoje duše prenaša na gojenca, šolarja, obsojenca itd. V naših zavodih je to dajanje po navadi brez tega, da bi človek nekaj prejel za tisto, kar daje. To nedvomno ustvarja povečano napetost v vzgojitelju. Vzgojitelj se čuti v nečem prikrajšanega, čeprav se tega morda v celoti

ne zaveda. Prav zato je do nekaterih obsojencev ali do kar precejšnega njihovega števila v naših centralnih zavodih nerazpoložen. Zdi se mi, da je mnogo tega nerazpoloženja ravno v odnosu vzgojitelj — gojenec v vzgojnem poboljševalnem domu v Radečah. To povečuje vzgojiteljevo negotovost v njegovem delu, saj ne dobiva zadosti pozitivnih spodbud od ljudi, ki naj bi jih vzgajal. V normalni situaciji, na primer v šoli, učitelj daje in prejema razmeroma mnogo, medtem ko mora v naših razmerah mnogo dajati, prejema pa navadno zelo malo. Gotovo je mogoče z vzgojo vzgojiteljev samih, z njihovo specializacijo za delo v zaporih, marsikaj spremeniti. So pa nekatera prepričanja med vzgojitelji zelo čvrsta in jih je potem z nasveti ter z dodatnim izobraževanjem le težko preoblikovati, ker so vzgojitelji takoj prepričani, da smo na strani tistih, ki jim povzročajo težave.

c) Osebe v delavnicah

Naslednja oseba, s katero se srečuje obsojenec, je mojster. V naših razmerah nimamo specializiranih ljudi, ki bi se izoblikovali kot mojstri v sistemu izvrševanja kazni. To so mojstri, ki prihajajo iz življenja, ki prinašajo s seboj navade in razvade običajnih obrtnih delavnic; pri njih spet naletimo na običajno odzivnost med ljudmi: mojster, ki se žrtvuje in pomaga sodelavcu, pričakuje, da bo sodelavec na to prizadevanje reagiral pozitivno, da bo povečal svojo produktivnost in delovno aktivnost. Mnogokrat bo mojster v naših delavnicah razočaran, ker te odzivnosti ne bo toliko ali pa jo bo zelo malo. Toda mojster je vendarle v boljšem položaju, če ga primerjamo z vzgojiteljem, kajti obsojenec ima pod njegovim vodstvom opravka z neko konkretno zadolžitvijo, z neko konkretno dejavnostjo, s produkcijo. Na tem področju pa je razmeroma lažje doseči sodelovanje z obsojencem.

Agresivnostne situacije v delavnicah bodo podobne tistim, kot smo jih že opisali pri vzgojitelju, čeprav so mnogo redkejše. Delovni proces ne daje dovolj prostega časa obsojencem, da bi se lahko mnogo gibali v medsebojnih integracijah, če je seveda delo sistematično organizirano. Možno pa je, da prihaja do težav tudi pri delu, in sicer prav zaradi napačnega ocenjevanja situacije, ko je obsojenec prepričan, da je za kakšno delo sposoben, za drugo pa ni. Zdravstvena služba ima posebno vlogo pri razreševanju prav teh agresivnostnih situacij v zaporu in pogostno uporabljanje tega kanala je zanesljiv znak, da medsebojni odnosi v delavnicah, pa tudi drugod, niso urejeni.

č) Uprava

Uslužbenci uprave so ljudje, ki so nekoliko odmaknjeni od neposrednega dogajanja (mednje bi šteli tudi poveljnika paznikov), so pa lahko v nekem smislu pobudniki ali blažilci raznih konkretnih agresivnostnih situacij. Toda vselej nastopajo z neko distanco in prevzemajo za situacije razmeroma manj odgovornosti, kot jo prevzemajo paznik, vzgojitelj ali mojster. V primerjavi z upravnikom lahko zanihajo med enim in drugim, to je, med paznikom in upravnikom in zato lahko storijo mnogo pozitivnega v tem smislu, da sproščajo celo vrsto neugodnih situacij. Po drugi strani pa so lahko zaradi tega, ker imajo manjšo objektivno odgovornost, v neprestani nevarnosti, da bodo naredili nekaj manj uspešnega, nato pa se bodo iz nastale situacije umaknili. Morda je moja ocena preostra in ne ustreza vsej resnici. Sem samo opazovalec dogajanja na tem področju in moj vtis je, da je vključevanje uslužbencev uprave v konkretne situacije v zaporu lahko pozitivno v tem smislu, da celo vrsto situacij ugodno razrešujejo. Obsojenec bi v kakšni situaciji eksplodiral skupaj s paznikom, pa najde rešitev v pogovoru s poveljnikom paznikov ali z drugim vodilnim upravnim uslužbencem. Uslužbenci uprave pa tudi sami ustvarjajo nekatere situacije, ki se zaradi tega, ker nimajo zanje popolne odgovornosti in kontrole nad njimi, lahko sprevržejo v agresivnostne.

d) Upravnik

Upravnik je oče kazenskega popoljševalnega doma. Kot takšnega ga ocenjujejo tudi obsojenci. Vsi drugi niso nič. Zdravnik pomeni toliko, kolikor lahko da zdravilo. Vzgojitelj pomeni toliko, kolikor da kakšno priporočilo. Paznik pomeni toliko, kolikor lahko uporabi tudi fizično silo za prisiljevanje. Preostanek avtoritativnega sistema na svetu, odkar nimamo več absolutnih monarhij, je utelešen v upravnikih kazenskih zavodov.

Odločitve, ki jih daje upravnik, največkrat že izgube ost neke agresivnostne situacije. To je zelo pozitivno, kajti upravnikova odločitev je v bistvu takšna, kot je predpis hišnega reda. Upravnik v mnogih primerih razrešuje agresivnostne situacije, ki nastajajo bodisi med obsojenci bodisi med uslužbenci in obsojenci. Prav je, da se upravnik te svoje funkcije zaveda, da spozna svojo silno odgovornost kot usmerjevalec življenja v zavodu, pa tudi to, da z napačnimi odločitvami lahko ustvari nepremostljive ovire za medsebojno sožitje v zavodu — saj je njegova beseda zadnja in skoraj nepreklicna.

Povedal sem že, da je zdravstvena služba lahko dober pokazovavec situacije v zaporih. Najprej nam povedo tako imenovane reakcije na zapor, to so bolezensko-psihične reakcije na zapor, kakšno je resnično vzdušje v zaporu. Če imamo kje zelo veliko reakcij na zapor, potem v tistem zaporu nekaj ni v redu. To je zelo zanimiv pokazavec. V naših zaporih je takšnih reakcij razmeroma malo; zato si dovoljujem trditev, da je agresivnostnih situacij, ki nastajajo iz prisiljevanja, iz celotnega sistema samega, zelo malo in da je večina takšnih situacij povezanih z napačno oceno situacije. Drug pomemben pokazavec je, da se ljudje delajo bolne. Ob nekem stalnem razmerju sil v kazenskem popoljševalnem domu nam veliko število ljudi v ambulanti kaže, da v domu nekaj ni v redu. Ko so imeli v kazenskem zavodu na Igu neke težave v knjigovoznici, je število oseb, ki so se javile v ambulanto, kar naenkrat naraslo. Sedaj, ko so se stvari umirile, se je število spet ustalilo. Upravniki kazenskih zavodov in seveda nadzorstvena služba bi lahko veliko pridobili, če bi nadzirali te konice, namreč javljanje obsojencev v ambulanti, ker približno polovica ljudi pride v resnici iz psiholoških razlogov, pa četudi ima manjše telesne težave. Zdravstvena služba je torej kazavec agresivnostnih situacij v domu, poleg tega pa je zelo pomemben kanal, ki odvaja celo vrsto agresivnostnih kriz. Večina obsojencev zdravstvenemu osebju ne zameri, četudi so včasih naši kontakti napeti, in sicer prav zaradi tega, ker pričakujejo, da bo zdravnik kolikor toliko objektivno ocenil njihovo bolezen in njihove težave.

Na koncu naj odgovorimo še na vprašanje, zakaj je potrebno toliko govoriti o agresiji. Zakaj hočemo, da naj bi bilo v zaporu agresivnostnih situacij čimmanj? Najprej je del motiviranih delinkventov, del tistih, ki jim pravimo, da so normalni in da so bolj ali manj takšni, kot smo mi vsi, zaradi osebne načetosti ali zaradi čustvene neurejenosti zelo lahko frustrirati. Z agresivnim ravnanjem lahko del ljudi, ki bi se sicer normalno usmerili v življenje, napravimo za stalnejše delinkvente. Vsaka pametna prevzgoja se začneja pri tem, da je situacija zanj razmeroma sproščena. Če hočemo imeti kakršnokoli prevzgojo v kazenskih zavodih, moramo ustvariti ustrezne pogoje, to je, da bo agresivnostnih situacij čimmanj. Če agresivnost neprestano gojimo med ljudmi, potem se pozna njen poguben vpliv v celotnem družbenem življenju, v vseh odnosih med ljudmi. Pravilen postopek z obsojenimi osebami je hkrati izraz zdrave družbe v njeni celoti.

Naj povem še svoje mnenje o vzdušju v zaporih. Osebnostno nasprotujem, da bi bili zapori »sanatoriji«. Menim, da to ne bi koristilo niti obsojencem niti družbi. Dogajanje, ki se danes razvija na primer na Švedskem, v Angliji, pa morda tudi v ZDA, so bolj izraz nekaterih nezavednih potreb določene družbe, kot pa stvari, ki bi jih morali po vsem svetu v enaki meri upoštevati. Menim, da mora naš sistem izvrševanja kazni izvirati iz naših razmer, iz naših kulturnih potreb. Upoštevati moramo dejstvo, da imamo opravka z mnogimi obsojenci, ki izhajajo iz manj diferenciranih kulturnih razmer, ki imajo določene navade, ki terjajo bolj sistematične, bolj aktivne prijeme. Prav zato se mi zdi, da lahko dosežemo enak učinek, kot ga imamo z občasnimi agresivnostnimi situacijami, že s tem, da je vsak naš zavod zares čvrsto, dosledno in pravično urejen. Gre za to, da bi bile življenjske razmere v domu povsem jasno in čvrsto postavljene. Napačno ocenjevanje situacije nastaja ravno zaradi tega, ker smo včasih popustljivi in malomarni, ker se ne menimo za določene zadeve, ker v celi vrsti vprašanj popuščamo.

Nadalje menim, da bi morali biti vsi naši ukrepi uglaseni na isto noto, koordinirani do zadnje možnosti. Če obsojenca postavijo na kakšno delovno mesto, čez dva dni pa zaradi drugačnega stališča vodilnega uslužbenca to prekličijo, ustvari takšno ravnanje celo vrsto napetosti, ki jo občuti tako obsojenec kot tudi podrejeni uslužbenec. Naši pazniki neprestano poudarjajo kot svoje največje občutje negotovosti, da njihovi ukrepi nimajo zadostne opore pri drugih zavodskih uslužbencih. Pazniku ni treba prepustiti kakšnih velikih odločitev, toda kar bo odločil, mora veljati. Seveda pa morajo biti njegove odločitve uskladene in morajo pomeniti enoten člen v verigi od upravnika do uslužbenca uprave in do vzgojitelja ter mojstra, in seveda tudi v obratni smeri. Več bi se morali o vsakem človeku pogovarjati. Bil bi že skrajni čas, da bi imeli za vsakega človeka nekaj napisanega, nekakšen vzgojni program, ki bi bil obvezen in jasen. Zdi se mi, da je v nekoordiniranosti največ možnosti za pojavljanje napačnih ocen in s tem agresivnostnih situacij.

Menim tudi, da bi moralo biti v jasno začrtanih, čvrstih in koordiniranih okvirih ravnanja tudi mesto za človeško razumevanje najrazličnejših življenjskih situacij. Končno bi morali v naših zaporih odpraviti vse tisto, kar ne spada vanje, kar je v nasprotju z zakonom, kar bi imenoval ponižanje, žaljenje, norčevanje, zaporniški žargon, čeprav vem, da je to razmeroma težko odpraviti. Enak učinek dosežemo s čisto navadnim človeškim odgovarjanjem. Obsojencu lahko povemo marsikaj zelo odločno, lahko mu celo zagrozimo, toda to naredimo na način, ki je v veljavi v običajnem življenju.

Preostane nam še veliko vprašanje agresivnosti med samimi obsojenci. Mnenja sem, da bi v vzgojni program morali vključevati tudi vzgajanje v strpnosti, da morajo obsojenci drug z drugim potrpeti. To je mnogo težavnejši problem ženskega kot pa moškega obsojenca. S tem nisem predlagal nobenega sistema, ki bi bil podoben otroškemu vrtcu ali ki bi pomenil božanje. V sistemu, ki sem ga doslej orisal, ima disciplinsko kaznovanje svoje mesto in pozitivno vlogo, kadar je utemeljeno. Disciplinskega kaznovanja pa bi bilo manj, če bi zadostili zlasti prvima dvema pogojevoma, to je čvrsti, dosledni in pravični zunanji organizaciji ter koordiniranju vseh ukrepov v zavodu.

Pozabil sem omeniti še osebe, ki so tu in tam pomembne v agresivnostnih situacijah; to so osebe nadzorstva, osebe iz republiškega sekretariata za notranje zadeve.

Imel sem čast spoznati že kakšnih deset evropskih in zunajevropskih šefov direktij za izvrševanje kazni ali oddelkov za izvrševanje kazni in pri vseh sem opazil neko skupno značilnost. Ti ljudje so v dvojnem precepu. Situacije nimajo vsak čas pred očmi, kakor jo ima paznik ali upravnik. Odgovarjati pa morajo svojemu nadrejenemu ministru, republiškem sekretarju itd. To ustvarja v njih neko negotovost. Iz nje se včasih rojevajo razni pozivi, ki jih upravnik, uprava in celotno osebje razume le v tem smislu, da je treba kakšno situacijo zaostrovati. To ni vselej v korist vodenju in vzdušju v zavodu. Ne gre pa prezreti naporov, s katerimi si penitenciarni uslužbenci prizadevajo za pozitiven razvoj svoje službe.

Situations of Aggression in Prisons and their Mastering

by Miloš Kobal, M. D. Ll. D. Psychiatrist, Head, Psycho-medical Center, Secretariat for internal Affairs, Slovenia

The article deals only with aggressive situations arising from interactions between staff and inmates in a penitentiary. The author tries to give answers to three questions: whether the system of carrying out the imprisonment or the staff dealing with it are too aggressive and whether the problem of aggression is connected with situations typical for a penitentiary. The author takes into consideration the third possibility. Therefore, he deals in detail with situations of pressing, refusing, and wrong evaluation of facts referring to the relation between the staff and the inmates. According to the author's long professional experiences, majority of aggressive outbursts are due to wrong evaluation of a situation. The author analyses, then, the behaviour of the staff in different situations. The custodial staff has, in general, a low formation, they are normal as to the IQ level, not much differentiated as to their cultural and personal needs, and therefore, they are they resemble to one half or even two thirds of the inmates. As a consequence, the prison guard is, in particular, human in relations with inmates, the evaluation of their good and bad characteristics is in frame of general human categories. The prison guard is always in direct contact with the inmate and, therefore, many an aggressive situation terminates with him. Many of such situations were initiated by other employers who withdrew from the sphere

of inmate's reaction before he manifested aggression.

The author stresses, therefore, the importance of such indirect role in aggressive situations in which educators and technical staff are involved. The administration staff can as well cause such aggressive situation and leave the inmate in a state of tension. In such cases, a small fault of the prison guard — comprehensible from a human point of view — can be enough to provoke an aggressive reaction of the inmate. The author stresses, especially, the sublime role of the warden who represents the highest authority in the institution. His responsibility of directing the life of the institution is enormous. He may, just as well, create unsurmountable obstacles for coexistence in it by wrong decisions. These decisions come from the highest authority in the institution and are irrevocable. Finally, the author deals with psychological characteristics of the staff conducting correction departments in the ministries. In author's opinion, they all have something in common. The situation in an institution is not so present to them as to the wardens; but, they are responsible for it and this makes them somehow uncertain. This uncertainty provokes, sometimes, directions that are understood in institutions as though several forms of work are to be tightened. Usually, such directions do not improve the general atmosphere in an institution.